

ЕКОНОМСКИ ПОЛОЖАЈ СТАНОВНИШТВА У БАНАТСКОМ НОВОМ СЕЛУ ТОКОМ 1990-ИХ ГОДИНА

Economic position of the population in Banatsko Novo Selo during the 1990s

Ауторка:

ЛИДИЈА ПОЈЕТАР, 8. разред, ОШ „Жарко Зрењанин“, Банатско Ново Село, Регионални центар за таленте „Михајло Пупин“, Панчево

Ментори:

НИКОЛА КОНЕСКИ, мастер историчар, истраживач – приправник у Институту за новију историју Србије, предавач и ментор у Регионалном центру за таленте „Михајло Пупин“, Панчево

МИЛАН МЛАДЕНОВИЋ, студент на одељењу за историју Филозофског факултета Универзитета у Београду, III година

РЕЗИМЕ: Овај научно–истраживачки рад бави се економским положајем становништва у Банатском Новом Селу током 1990-их година. Циљ овог рада било је приказивање разорног утицаја рата на економију и привреду као и на људске животе. Још један од циљева овог рада било је и истицање проблема у економској и општој прошлости Банатског Новог Села и то у једном тешком периоду. Овај рад написан је на основу литературе, усмених извора као и интернет садржаја.

ABSTRACT: This scientific research paper deals with the economic position of the population in Banatsko Novo Selo during the 1990s. The aim of this paper was to show the devastating impact of war on the economy and economy as well as on human lives. Another of the goals of this paper was to highlight the problems in the economic and general past of Banatski Novo Selo in a difficult period. This paper is based on literature, oral sources as well as internet content.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Банатско Ново Село, деведесете, рат, инфлација, санкције, економски положај, привређивачи, жене, пензионери, деца

KEY WORDS: Banatsko Novo Selo, 90s, war, inflation, sanctions, economic position, businessmen, women, pensioners, children

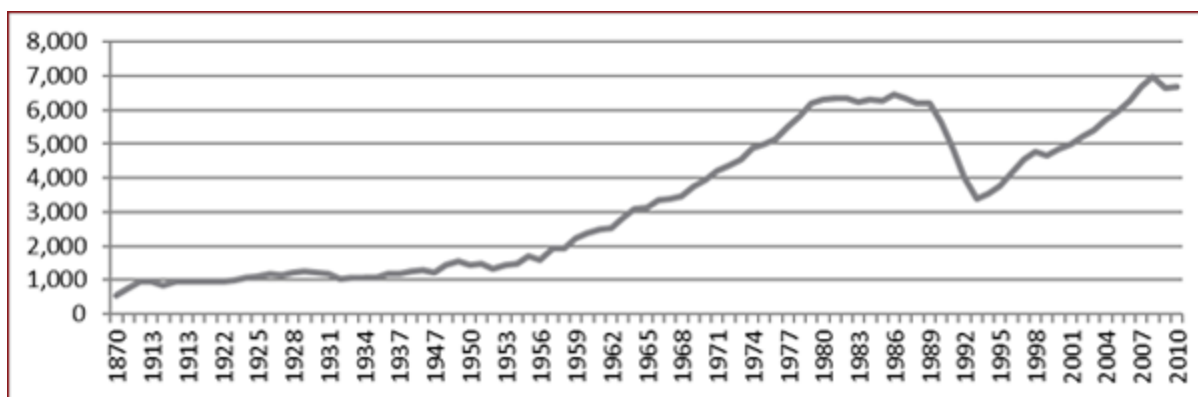
УВОД

Тема овог истраживања била је економски положај становништва у Банатском Новом Селу током 1990-их година. Овом темом обухваћени су економски положаји како привредно активног становништва тог времена (привређивача и у неким случајевима жена), тако и привредно неактивног становништва (пензионера и деце). Циљ овог рада било је приказивање разорног утицаја рата, кризе и хиперинфлације на економију и привреду једног насеља као и на економски положај, начин и услове живота појединаца који у њему живе. Неки проблеми садашњице који постоје како у Банатском Новом Селу, тако и у великом броју насеља у Србији директно су повезани са нерешеним проблемима из прошлости и из овог разлога још један од циљева овог рада било је и истицање проблема у економској и општој прошлости Банатског Новог Села и то у једном тешком периоду. У овом раду постављена су разна питања на тему економског положаја разних слојева становништва тог времена и на скоро сва питања су дати образложени одговори. Тема овог рада никад није била обрађивана на овакав начин и постоји веома мали број истраживања на тему економије у Банатском Новом Селу током 1990-их година. Постоји одређен број истраживања на тему привреде и економије у Банатском Новом Селу која се фокусирају на период до 20. века, али период након није озбиљније истраживан. Ова истраживања углавном се стриктно држе економије, а приказ утицаја економске ситуације на живот није приказиван. За писање овог рада од највеће користи били су усмени извори, а затим електронски садржаји и извори и литература. Највећи проблем током писања овог рада биле су недовољне количине литературе и извора на ову тему и период. Разлог одабира ове теме јесте подизање свести о веома нехуманом положају неких слојева становништва који се налазе не само у Банатском Новом Селу, већ и у већини руралних насеља у Србији. За тему је одабран период рата 1990-их година због близине теме данашњости као и због екстремности ситуације. Ауторка мисли да се у екстремним ситуацијама најјасније уочавају разлике међу становништвом и да читаоци на овај начин најлакше могу приметити веома лош положај и услове у којима се одређени људи и данас налазе. Близина периода теме указује на још већу могућност постојања истих проблема из тог периода и данас. Такође ауторка сматра да се на ову тему не обраћа довољно пажње и да би овим радом могла да омогући да се више људи заинтересује за ову тему и научи нешто ново.

ЕКОНОМСКИ ПОЛОЖАЈ СТАНОВНИШТВА У ЈУГОСЛАВИЈИ ТОКОМ 1990-ИХ ГОДИНА

Социјалистичка Федеративна Република Југославија, наследница Краљевине Југославије, била је држава самоуправног социјализма¹ која је конституисана 7. априла 1963. као заједница пет народа и шест република.² Стварање Југославије није било мотивисано привредним па ни друштвеним развојем већ пре свега да послужи у циљеве безбедности. У мултиетничкој држави као што је била Југославија безбедност је зависила од остваривања националних (у етничком смислу) права и циљева као и од успостављања сарадње између различитих народа. У потрази за правичним решењем националних питања земља је стално била у стању кризе легитимности.³

Незадовољени национализам имао је за последице доношење погрешних одлука како у политици тако и у привреди. Иако је заједничка држава била замишљена као модернизујући пројекат, због југословенских привремених и погрешних решења у овој новој држави се уместо напретка могла уочити заосталост и то не само у привреди.⁴

Табела 1- БДП (брuto домаћи производ) по глави становника у Југославији кроз године (https://yuhistorija.com/serbian/ekonomija_txt01.html (10. 12. 2023.))

Од почетка 20. века па све до избијања Другог светског рата земља се не одликује нарочитим привредним напретком. По томе се у то време не разликује од већине суседних земаља на пример Грчке, Мађарске или Бугарске. Послератни развој, после Другог светског рата се свакако карактерише значајним привредним растом и развојем. Пошто се говори о годинама обнове земље после великих ратних разарања, нема сумње да је

¹ Облик радничког одлучивања у којем радници сами бирају и одлучују. Овај покрет је био присутан у Југославији након Другог светског рата.

² СФРЈ је конституисана од шест република; Србије, Хрватске, Босне и Херцеговине, Северне Македоније, Словеније и Црне Горе.

³ Владимир Глигоров, *Југославија и развој: корист и трошкови кључна тема спорења*, https://yuhistorija.com/serbian/ekonomija_txt01.html (10. 12. 2023.)

⁴ Исто, (10. 12. 2023.)

Југославија после Другог светског рата остварила неупоредиво бољи привредни напредак него после Првог светског рата.⁵

Овај привредни напредак траје све до деведесетих година прошлог века када долази до ратова и распада државе. Социјалистичка Федеративна Република Југославија се распада 1991. године када из заједнице иступају све државе чланице осим Црне Горе са којом је Србија одлучила да остане у савезу и прогласи нову државу: Савезну Републику Југославију. Политичка борба која је вођена током тешке привредне кризе однела је хиљаде живота и постала једно од главних питања европске и светске полтитке.⁶ Од 1992. присутна је и инфлација а касније и хиперинфлација чији су узроци били распад државе, грађански рат, губитак јединственог тржишта од 20 милиона људи, трошкови вођења рата а потом и санкције које су Србији крајем маја увеле Уједињене нације⁷ којима је забрањен извоз и транзит робе као и трансфер финансијских средстава.⁸ У периоду 1993–1994. долази и до смањења привредне активности за половину.⁹

Непрегледни редови испред продавница, недостатак основних животних намирница издавање бонова за куповину и несташица бензина а са друге стране и сурови грађански рат обележили су период инфлације у Савезној Републици Југославији.¹⁰ Према званичним проценама економија СРЈ је претрпела директну штету између 30 и 40 милијарди долара, а индиректну и до 100 милијарди долара.¹¹

Држава је покушала у неколико наврата да уредбама и законима о деноминацији промени вредности динара и да тиме замаскира последице хиперинфлације. Од јула 1992. до јануара 1994. извршене су четири деноминације валуте чиме је, између осталог милион, али и милијарда изједначавана са једним динаром. У јеку једне од највећих инфлација забележених у свету, Југославија је 1993. године донела Закон о деноминацији националне валуте, према којем је милион динара вредео један динар. При последњој деноминацији 1994. године уведен је нови динар који је изједначен са немачком марком и овиме је хиперинфлација решена.¹² Четири године након почетка инфлације новембра 1996. године усвојена је Резолуција Савета безбедности чиме су санкције према Србији укинуте.¹³

Све се завршило бомбардовањем, када је уништена не само српска привреда, него јој је оборен и животни стандард. НАТО је 1999. године бомбардовао тадашњу Југославију уз образложење спречавања хуманитарне кризе и сукоба на Косову.¹⁴ Бомбардовања су нанела даљу штету од 30 милијарди долара. Директна последица бомбардовања је била та што је Србија остала одсечена од својих природних, пољопривредних, индустријских и других ресурса на територији Косова и Метохије.

⁵ Исто. (10. 12. 2023.)

⁶ Волтер Лакер, *Историја Европе 1945–1992*, Clio, Београд, 1999, 686-687.

⁷ <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-58629879> (12. 12. 2023.)

⁸ <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-61633641> (12. 12. 2023.)

⁹ https://yuhistorija.com/serbian/ekonomija_txt01.html (10. 12. 2023.)

¹⁰ <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-58629879> (12. 12. 2023.)

¹¹ <https://n1info.rs/vesti/inflacija-siromastvo-i-kriminal-sta-se-desilo-kada-su-nam-uveli-sankcije-devedesetih/> (12. 12. 2023.)

¹² <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-58629879> (15. 12. 2023.)

¹³ <https://n1info.rs/vesti/inflacija-siromastvo-i-kriminal-sta-se-desilo-kada-su-nam-uveli-sankcije-devedesetih/> (12. 12. 2023.)

¹⁴ <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-61633641> (15. 12. 2023.)

Такође политичка сарадња између Београда и Подгорице се смањила што је на крају довело и до независности Црне Горе.¹⁵

ЕКОНОМСКИ ПОЛОЖАЈ ПРИВРЕЂИВАЧА У БАНАТСКОМ НОВОМ СЕЛУ ТОКОМ 1990-ИХ ГОДИНА

Још од настанка Банатског Новог Села пољопривреда и сточарство биле су две најразвијеније гране привреде становништва које је ту живело. С повећањем броја становника током 19. и у првој половини 20. века у насељу је почела да се развија и мала привреда, односно услужни занати¹⁶ којима се бавио велики број мештана.¹⁷ Како је број средњошколски и факултетски образованог становништва након Другог светског рата растао велики број младих као и старих привредника и занатлија из села траже посао у најближим панчевачким фабрикама, предузећима и фирмама а неки одлазе и у иностранство.¹⁸

Почетком 1990-их након политичких турбуленција у Панчеву и промена у политици, свеопште економско пропадање друштвених предузећа оставило је велики број људи и у Новом Селу без посла.¹⁹ У овој ситуацији привредници који су били финансијски нестабилни и несигурни у послу одлазе у иностранство и траже боље прилике, а они који су се остварили и увидели прилику да у селу зараде више него што би то могли у иностранству остају и долазе на идеју о приватном послу.²⁰ Захваљујући оваквом поредку 1990-их се у Новом Селу јавља велики број новоотворених предузећа чије су главне делатности биле услужни занати.²¹

Даљи напредак привредника зависио је од струке којом су одлучили да се баве. Како се у овом периоду у селу градило много кућа, покретало доста предузећа и велики број мештана бавило пољопривредом, потражња за грађевинским материјалима, алатима, намештајем, машинеријом и др. је расла тако да су они који су одлучили да се баве занатством највише и профитирали. Велики број мештана одлучио је да се бави баш овом врстом посла и сведоче како су 1990-е године биле за њих златне године и године успона.

¹⁵https://rtv.rs/sr_lat/ekonomija/katastrofalne-i-gotovo-nemerljive-ekonske-posledice-nato-bombardovanja_1429515.html (15. 12. 2023.)

¹⁶ Синиша Којић, *Живот и дело привредника Банатског Новог Села (старо-ново доба)*, Удружење „Нови Зелдош“ Банатско Ново Село, Банатско Ново Село, 2020, 15.

¹⁷ *Исто*, 7.

¹⁸ Интервју са Пером Кричком, Банатско Ново Село, 24. 2. 2024. Пера је био власник кафе-ћеваџинице у Банатском Новом Селу која је почела и завршила са радом током 1990-их година. Осим посла у кафе-ћеваџиници Пера се бавио и керамичарским занатом. Интервју је спроведен уживо у породичној кући саговорника и трајао је око 20 минута.

¹⁹ Синиша Којић, *нав. дело*, 179.

²⁰ Интервју са Недељком Појатаром, Банатско Ново Село, 26. 2. 2024. Недељко је власник столарске радионице која је почела са радом током 1990-их година а ради и данас. Недељко је био и остао један од значајнијих привредника у Банатском Новом Селу. Интервју је спроведен уживо у породичној кући саговорника и трајао је око 10 минута.

²¹ Илије Баба и Милена Јовишић, *Банатско Ново Село, људи и догађаји*, Удружење „БНС 1765“, Банатско Ново Село, Банатско Ново Село, 2016, 71.

Велики број поруџбина, понуда и прилика за посао као и низак порез на занатске производе и материјале учинили су овакве послове исплативим и профитабилним.²² Поред свих наведених предности, оснивање приватног посла као и набавка свих потребних алата и машина је ипак било скупо, напорно и захтевало је много труда, физичког рада и залагања. Сваки занатски посао био је веома уносан и захтевао је вештину, истрајност и вољу.²³

Иако је ово био сигуран и исплатив посао инфлација и санкције су ипак имале веома разоран утицај на његов даљи развитак током читавог периода 1990-их. Инфлација је допринела порасту цене пореза и закупа, алати, машине и роба су поскупели и свеопште погоршање ситуације је неке занатлије приморало на затварање њихових радионица и приватног посла²⁴, док су неке занатлије од пропадања посла сачувале добре повезаности са људима, искуство у послу и упорност.²⁵

Како је Банатско Ново Село сеоско насеље, неизоставно је поменути и мештане који су се бавили пољопривредом. Иако се у овом периоду мала привреда развијала у великој мери, скоро свака породица у селу се и даље бавила пољопривредом јер је традиција била да ко има земљу, тај ће је и обрађивати чак иако је запослен. Већина пољопривредника обрађивала је мање од 10 хектара земље, а они који су обрађивали 10–15 хектара и више су зидали куће и живели лагодније. Пољопривредни производи најчешће су продавани у оквиру села, задругама или приватним купцима, и од овог посла остваривани су довољни приходи за живот.²⁶

Највише је гајено кукуруза, затим сунцокрета и најмање жита, а у пословима у пољу учествовали су сви чланови породице од најмлађих до најстаријих. Иако је пољопривредни посао веома напоран, неке од предности ове гране привреде и бављења њом током 1990-их биле су ниске цене машина и семена, земља која је требала бити обрађивана углавном је наслеђивана, а и од производње кукуруза и његове прераде остајале су шапурине које су у домаћинствима служиле као огрев и захваљујући овоме мештани нису куповали дрва.²⁷

Они који нису имали довољан степен образовања за одређене послове или се нису пронашли у пољопривреди или занатству (таквих је било много), запошљавали су се у фабрикама, предузећима и фирмама. Највећи број радника био је запослен у Петрохемији, Рафинерији, Азотари или бившем Конструктору то јест у најближим панчевачким, а понекад и београдским предузећима. Рад у државним предузећима неким је дао идеју о приватном послу и они су се осамостаљивали²⁸, али и даље је велики број људи остао да

²² Интервју са Чедомиром Вулетом, Банатско Ново Село, 25. 2. 2024. Чедомир је био власник стоваришта грађевинског материјала које је пословало током 1990-их година. Интервју је спроведен уживо у породичној кући саговорника и трајао је око 20 минута. .

²³ Интервју са Недељком Појатаром.

²⁴ Интервју са Пером Кричком.

²⁵ Интервју са Недељком Појатаром.

²⁶ Интервју са Јонелом Бабом и Илијем Бабом, Банатско Ново Село, 3. 3. 2024. Јонел и његов отац Илије се баве пољопривредом од 1990-их година па све до данас, Интервју је спроведен путем мобилног телефона и трајао је око 10 минута.

²⁷ Интервју са Јонелом и Илијем Бабом.

²⁸ Интервју са Чедомиром Вулетом.

се бави овим тешким послом. Радничка плата била је веома ниска и углавном је захтевала и накнадан рад у виду додатних грађевинских послова. У замену за веома напоран рад у лошим условима добијана су минимална примања и то је живот једног радника током 1990-их година учинило веома тешким.²⁹

Поред свих легалних занимања којима се бавила већина становништва Банатског Новог Села, постојали су и други начини да се заради новац. Једна врста оваквих послова којима се могло на лакши начин обезбедити већа сума новца јесте шверц. Током 1990-их година у Банатском Новом Селу постојао је одређен број људи који се бавио шверцом. Највише се шверцовало гориво и то бензин и дизел који су најчешће набављани из суседне Румуније у канистерима и бурадима, затим је гориво довозивано у Србију и препродавано. О присутности шверца у селу се знало али овакве радње нико није покушавао да спречи.³⁰

ЕКОНОМСКИ ПОЛОЖАЈ ЖЕНА У БАНАТСКОМ НОВОМ СЕЛУ ТОКОМ 1990-ИХ ГОДИНА

Од ранијих времена у Банатском Новом Селу било је учестало размишљање како је жени место у кући, да она не треба да се школује, не треба да има свој посао и да је њена улога да служи деци и мужу. Овакво мишљење се задржало међу становништвом а било је присутно и током 1990-их година. Као последица оваквог мишљења велики број жена у Банатском Новом Селу у то време није било школовано нити запослено.³¹

Највише жена у то време биле су домаћице својим мужевима које су углавном потицале из сиромашних кућа, биле необразоване и којима је једини избор био да се удају. Њихов посао био је да одгајају децу и брину се о домаћинству, а уз то су учествовале и у пословима у пољу као испомоћ мужу. Биле су послушне и привржене кући, мужу као и његовим родитељима. Иако су понекад радиле и више од мушкараца оне нису распоређивале новцем а за трошак су га добијале у ретким свечаним приликама како би набавиле нову одећу и не би „обрукале породицу“. Оне су обављале све неплаћене послове³² и у потпуности су финансијски зависиле од мужа. Положај им је био веома лош и нису биле поштоване нити уважаване јер су оне „слабији пол“, и из овог разлога често

²⁹ Интервју са Пером Појетаром, Банатско Ново Село, 9. 3. 2024. Пера је био радник у државном предузећу током 1990-их година. Интервју је спроведен уживо у породичној кући саговорника и трајао је око 5 минута.

³⁰ Интервју са Јонелом Бабом.

³¹ Интервју са Вером Русован, Банатско Ново Село, 17. 3. 2024. Вера је жена која је имала приватан шнајдерски посао и чији је отац био пензионер током 1990-их година. Интервју је спроведен уживо у породичној кући саговорнице и трајао је око 20 минута.

³² <http://zreduc.org.rs/projekti/zene-na-selu-zene-na-delu-ekonomsko-osnazivanje-zena-u-ruralnim-sredinama/> (27. 3. 2024)

су биле и жртве насиља.³³ Већина жена је остајала у насилној вези јер није имала где да оде или није имала финансијска средства за живот.³⁴

Веће поштовање и углед имале су жене које су потицале из богатијих породица са великим пољопривредним богатством које су могле управљати својим новцем као и наследством. Иако су и оне биле удате, имале су већа права зато што су више допринеле кући доневши мираз приликом удаје. Мираз је углавном био земљишни посед који је веома значајан за породицу у коју је девојка долазила и зато је поштована. Иако је имала веће привилегије од обичне домаћице и даље је морала обављати све послове око куће као и оне у пољу.³⁵

Осим рада у домаћинству неке жене су се и запошљавале како би оствариле додатан приход за породицу. Често су радиле у локалним пољопривредним добрима као куварице за пољопривредне раднике а понеке су се бавиле и приватним послом од куће попут услужног штрикања, шивења, везења и др. Приходи од оваквих занимања нису били значајни али су ипак били корисни домаћинству.³⁶

Иако мали, постојао је одређени број жена који је био школован захваљујући залагању њихових мајки и баки које нису желеле да њихове ћерке буду у тешком положају домаћице када одрасту. Оне су инсистирале на школовању и знале његов значај за њихову будућност. Девојке су у то време најчешће завршавале трговачке као и занатске школе, а касније би се запошљавале у трговинским продавницама или би оснивале и приватан занатски посао као на пример фризерски. Иако би понекад радиле више, добијале су ниже плате од мушкараца³⁷ али живот оваквих жена био је много повољнији и имале су и даље прилично добра примања од њихових послова, а уз то су имале и могућност управљања сопственим новцем. Наравно како је мишљење о томе како жена не треба имати свој посао било присутно међу становништвом овакве раднице и њихово започињање посла углавном је било праћено критикама.³⁸

Женин посао током 1990-их се на крају сводио на домаћинство и бригу о њему. Свака жена била запослена или не морала се старати о породици и учествовати у свим радовима у пољу.³⁹

³³ Интервју са Вером Русован.

³⁴ <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/ekonomska-zavisnost-zena-glavni-uzrok-rodne-neravnopravnosti/> (27. 3. 2024.)

³⁵ Интервју са Вером Русован.

³⁶ Исто.

³⁷ <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/ekonomska-zavisnost-zena-glavni-uzrok-rodne-neravnopravnosti/> (27. 3. 2024.)

³⁸ Интервју са Вером Русован.

³⁹ <http://zreduc.org.rs/projekti/zene-na-selu-zene-na-delu-ekonomsko-osnazivanje-zena-u-ruralnim-sredinama/> (27. 3. 2024.)

ЕКОНОМСКИ ПОЛОЖАЈ ПЕНЗИОНЕРА И ДЕЦЕ У БАНАТСКОМ НОВОМ СЕЛУ ТОКОМ 1990-ИХ ГОДИНА

Тешка ситуација која је задесила становништво тог времена направила је још већи јаз у већ постојећим разликама у економском положају међу становништвом. Ратно стање направило је проблем у финансијској ситуацији како млађим тако и старијим особама, то јест како млађим привређивачима тако и пензионерима и издржаваним лицима.⁴⁰

Током 1990-их година због ратова и криза, као и због и даље недовољног развитка друштва у Банатском Новом Селу није сваки старији становник примао пензију. Пензија је у овом периоду била као мали додатни приход од ког и није могло да се живи. Током 1990-их пензионери у Банатском Новом Селу се нису финансијски ослањали на њу и морали су да остварују додатне приходе како би обезбедили себи услове за живот.⁴¹

Они који су се бавили пољопривредом као примарним занимањем нису имали загарантовано право на пензију и из овог разлога су морали раније да почну са уплаћивањем доприноса како би пензију касније добијали.⁴² Ове пољопривредне пензије биле су веома ниске и углавном нису биле довољне за живот и пољопривредници су морали обављати и неки додатан рад. У њиховом случају додатан рад је подразумевао рад у пољопривредним задругама и учествовање у копању, брању и другим пословима у пољу. Живот пензионера који су се бавили пољопривредом као примарним занимањем током 1990-их као и њихов економски положај био је тежак и није подразумевао изобиље.⁴³

У категорију старијих особа које немају право на пензију убрајале су се поред пољопривредника и старије жене чији је посао целог живота било старање о домаћинству. Велики број жена тог времена није било запослено, нису имале радни стаж, а самим тим ни право на пензију што значи да су жене домаћице тог времена целог живота биле финансијски зависне.⁴⁴

Они који су се бавили неким занатом или радили у државном предузећу имали су гаранцију на пензију која је, иако ниска, била боља у односу на пољопривредну. Такође исто као и код пољопривредника, за лагоднији живот уз ову пензију био је потребан додатан рад али овај пут у виду занатских или грађевинских послова. Ако би уз пензију пензионер радио и неки занатски посао, а поред тога се бавио и пољопривредом и од сваке гране добијао неки добитак он би живео веома лагодно. Таквих људи је било у селу и они су се убрајали у имућније становнике. Они су градили куће, имали модернију машинерију и финансијски потпомагали млађе чланове породице⁴⁵

Небитно којим послом су се бавили или колику год пензију примали, пензионерима је углавном главно занимање било пољопривреда. Они су били ти који су одржавали

⁴⁰ Интервју са Вером Русован.

⁴¹ Исто.

⁴² <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-60355140> (27. 3. 2024.)

⁴³ Интервју са Вером Русован.

⁴⁴ <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-59258606> (27. 3. 2024.)

⁴⁵ Интервју са Вером Русован.

домаћинство и обављали већину потребних грађевинских, пољопривредних и свих тежих физичких послова.⁴⁶

Поред пензионера у издржавана лица убрајају се и деца чији је живот као и економски положај зависио од примања њихових родитеља и старатеља. Живот једног детета током 1990-их година у Банатском Новом Селу није био тежак, али није био ни најлагоднији. Иако су имали основне услове, на живот и одрастање деце ратови, немаштина, несигурност и страх вршили су веома лош утицај.⁴⁷ У овом периоду децу осим сиромаштва, највише је плашила и чињеница да могу изгубити животе. У њих је велики страх улило и одвођење њихових очева у службу војске и исчекивање њиховог повратка који некада нису ни дочекали.⁴⁸

Живети на селу у току ратова сматрано је за предност због обрадивих површина и пространих травњака који су били погодни за развитак пољопривреде од које су добијани најнеопходнији производи. Деца у већини случајева нису била гладна, хранила су се разноврсно и нису оскудевала у овом погледу. Нажалост исхрана је углавном била једина ствар у којој деци ништа није мањкало јер када су у питању биле опште финансије и улагање новца у дечије потребштине, немаштина и сиромаштво били су приметни. Како су због свеопште инфлације примања њихових родитеља била ниска, нису одвајане значајне суме новца за децу и увек је тражена прилика за уштеду. Углавном су одевана у стару одећу која је била заједничка за сву браћу и сестре у породици, новац за цепарац нису добијала, а поклоне само у свечаним приликама. Ретко су чашћивана слаткишима, није им куповано много играчака и користили су половне уџбенике. Чак иако би нешто веома желели да купе из продавнице знали су да то није могуће због превисоких цена и мале количине новца коју су поседовали. Највећи снови били су им најновије патике или комад одеће, али ови снови се углавном нису остваривали.⁴⁹

Како тврде деца тог времена, а сада већ одрасли људи, упркос немаштини и страху њихово детињство је било истински лепо. Село је било савршено место за игру, због високе цене горива и аутомобила није било много саобраћаја што им је омогућавало несметану игру и забаву на већини места у селу. Док је лепо време трајало цео дан су проводили напољу, забављали се и уживали а током зиме настављали би игру у кући али овај пут на мало мирнији начин. Могућност слободне игре деци је одвраћало пажњу од тешке ситуације и помагало им да преброде тешке тренутке.⁵⁰

⁴⁶ Исто.

⁴⁷ <https://www.telegraf.rs/pop-i-kultura/muzika/3211563-pesme-hitovi-1990-2000> (27. 3. 2024.)

⁴⁸ Интервју са Вероником Русован, Банатско Ново Село, 23. 3. 2024. Вероника је одрасла у Банатском Новом Селу током 1990-их година. Интервју је спроведен уживо у породичној кући саговорнице и трајао је око 10 минута.

⁴⁹ Исто.

⁵⁰ Исто.

Закључак

Привредни напредак у Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији траје све до 1991. године када долази до ратова и распада државе. Од 1992. присутна је и инфлација а касније и хиперинфлација чији су узроци били распад државе, грађански рат, трошкови вођења рата, а потом и санкције које су Србији увеле Уједињене нације којима је забрањен извоз и транзит робе као и трансфер финансијских средстава. Недостатак основних животних намирница, а са друге стране и сурови грађански рат обележили су период инфлације у Савезној Републици Југославији. Тешка економска ситуација погодила је и становнике Банатског Новог Села у свим друштвеним групама од привређивача и жена, па све до пензионера и деце. Када су у питању привређивачи, у овом периоду у најбољем економском положају биле су занатлије које тврде како су 1990-е године за њих биле године успона због велике потражње њихових производа. Поред њих у добром економском положају били су и пољопривредници чији су плодови рада увек били неопходни. У најгорем економском положају и неусловима живели су радници у фабрикама, предузећима и фирмама чије су плате биле веома ниске и које нису покривале животне трошкове. Групи привређивача углавном су припадали мушкарци због присутног мишљења како жене не требају да се школују нити запошљавају, и да је њихово место у кући. Из овог разлога током 1990-их година посао жене у Банатском Новом Селу углавном се сводио на домаћинство и бригу о њему. Жене су обављале све неплаћене кућне послове, нису распоређивале новцем и биле су у потпуности финансијски зависне као и пензионери и деца. Пензионери који су се бавили пољопривредом као примарним занимањем током 1990-их година нису имали загарантовано право на пензију и из овог разлога су морали раније да почну са уплаћивањем доприноса како би је касније примали. Пољопривредне пензије (за оне који су уплаћивали допринос) су биле веома ниске и нису покривале све животне трошкове. За разлику од пољопривредника, занатлије или радници су имали право на пензију која је била виша него пољопривредна, али и даље недовољна за све животне трошкове. У оба случаја уз пензију био је неопходан додатан рад како би се остварили довољни приходи. Поред пензионера, у издржавана лица убрајају се и деца на чији је економски положај рат такође имао утицаја. Живот једног детета и његов економски положај током 1990-их није био веома лош али није био ни најлагоднији. Имали су основне услове за живот попут хране и скромне одеће, али све преко тога (играчке, слаткише, најновију обућу) нису добијали. Упркос овоме дечији живот био је леп и испуњен игром и забавом.

СПИСАК КОРИШЋЕНИХ ИЗВОРА И ЛИТЕРАТУРЕ

Литература:

1. Волтер Лакер, *Историја Европе 1945–1992*, Слио, Београд, 1999.
2. Сениша Којић, *Живот и дело привредника Банатског Новог Села (старо-ново доба)*, Удружење „Нови Зелдош“ Банатско Ново Село, Банатско Ново Село, 2020.
3. Илије Баба и Милена Јовишић, *Банатско Ново Село, људи и догађаји*, Удружење „БНС 1765“, Банатско Ново Село, Банатско Ново Село, 2016.

Интервјуи:

1. Интервју са Пером Кричком, Банатско Ново Село, 24. 2. 2024. Пера је био власник кафе-ћевабџинице у Банатском Новом Селу која је почела и завршила са радом током 1990-их година. Осим посла у кафе ћевабџици Пера се бавио и керамичарским занатом. Интервју је спроведен уживо у породичној кући саговорника и трајао је око 20 минута.
2. Интервју са Недељком Појатаром, Банатско Ново Село, 26. 2. 2024. Недељко је власник столарске радионице која је почела са радом током 1990-их година а ради и данас. Недељко је био и остао један од значајнијих привредника у Банатском Новом Селу. Интервју је спроведен уживо у породичној кући саговорника и трајао је око 10 минута.
3. Интервју са Чедомиром Вулетом, Банатско Ново Село, 25. 2. 2024. Чедомир је био власник стоваришта грађевинског материјала које је пословало током 1990-их година. Интервју је спроведен уживо у породичној кући саговорника и трајао је око 20 минута.
4. Интервју са Јонелом Бабом и Илијем Бабом, Банатско Ново Село, 3. 3. 2024. Јонел и његов отац Илије се баве пољопривредом од 1990-их година па све до данас, Интервју је спроведен путем мобилног телефона и трајао је око 10 минута.
5. Интервју са Пером Појетаром, Банатско Ново Село, 9. 3. 2024. Пера је био радник у државном предузећу током 1990-их година. Интервју је спроведен уживо у породичној кући саговорника и трајао је око 5 минута.
6. Интервју са Вером Русован, Банатско Ново Село, 17. 3. 2024. Вера је жена која је имала приватан шнајдерски посао и чији је отац био пензионер током 1990-их година. Интервју је спроведен уживо у породичној кући саговорнице и трајао је око 20 минута.
7. Интервју са Вероником Русован, Банатско Ново Село, 23. 3. 2024. Вероника је одрасла у Банатском Новом Селу током 1990-их година. Интервју је спроведен уживо у породичној кући саговорнице и трајао је око 10 минута.

Интернет садржаји:

1. <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-58629879> (12. 12. 2023.)
2. Владимир Глигоров, *Југославија и развој: корист и трошкови кључна тема спорења* https://yuhistorija.com/serbian/ekonomija_txt01.html (10. 12. 2023.)
3. <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-61633641> (12. 12. 2023.)
4. <https://n1info.rs/vesti/inflacija-siromastvo-i-kriminal-sta-se-desilo-kada-su-nam-uveli-sankcije-devedesetih/> (12. 12. 2023.)
5. https://rtv.rs/sr_lat/ekonomija/katastrofalne-i-gotovo-nemerljive-ekonomske-posledice-nato-bombardovanja_1429515.html (15. 12. 2023.)
6. <http://zreduc.org.rs/projekti/zene-na-selu-zene-na-delu-ekonomsko-osnazivanje-zena-u-ruralnim-sredinama/> (27. 3. 2024)
7. <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/ekonomska-zavisnost-zena-glavni-uzrok-rodne-neravnopravnosti/> (27. 3. 2024.)
8. <http://zreduc.org.rs/projekti/zene-na-selu-zene-na-delu-ekonomsko-osnazivanje-zena-u-ruralnim-sredinama/> (27. 3. 2024.)
9. <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-60355140> (27. 3. 2024.)
10. <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-59258606> (27. 3. 2024.)
11. <https://www.telegraf.rs/pop-i-kultura/muzika/3211563-pesme-hitovi-1990-2000> (27. 3. 2024.)

ЗАХВАЛНОСТ

Првенствено бих да се захвалим својој породици која је увек била уз мене, помагала ми, и бодрила ме током целог писања како мог првог тако и другог истраживачког рада. Такође бих и да се захвалим Чедомиру Вулети, Пери Кричку, Недељку Појатару, Јонелу и Илији Баби, Пери Појатару, Вери Русован и Вероники Русован који су ми путем интервјуа пружили неопходне информације за писање овог рада. Хтела бих и да се захвалим библиотекарки школске библиотеке Банатског Новог Села Сузани Стојковић која ми је помогла при избору књига за писање рада. Наравно захвалност дугујем и својим менторима Николи Конеском и Милану Младеновићу без чијих савета и смерница писање овог рада не би ни било могуће и који су свој посао ментора веома добро обавили.

ПРИЛОЗИ

1. Фотографија 1 – *радни дан у столарској радионици током 1990-их*. Извор: Синиша Којић, *Живот и дело привредника Банатског Новог Села (старо-ново доба)*, Удружење „Нови Зелдош“ Банатско Ново Село, Банатско Ново Село, 2020, 158.

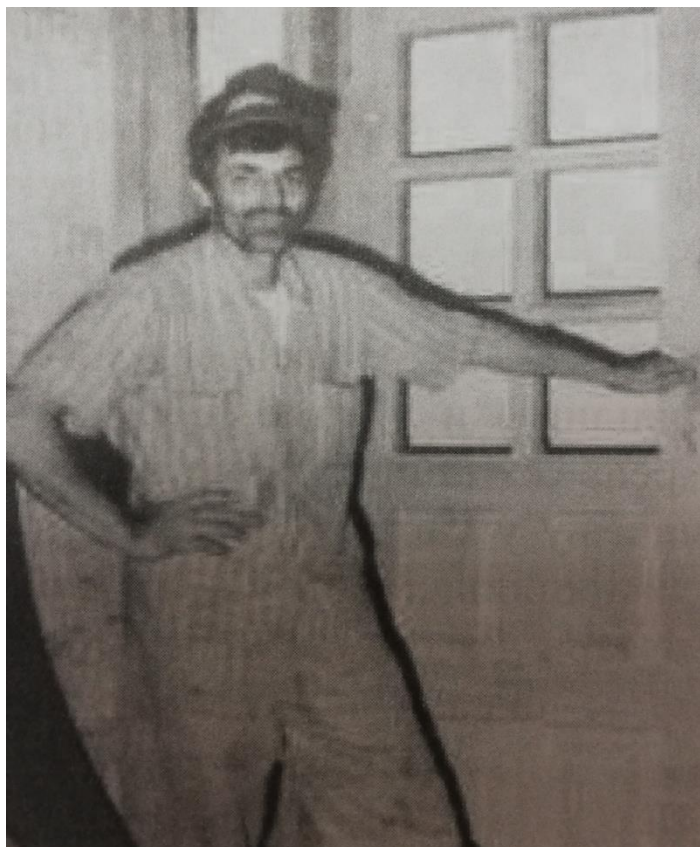
Фотографија 2 – *Славко Кужић у својој радионици*. Извор: Синиша Којић, *нав. дело*, 184.

Фотографија 3 – *Виорел Михајлов у својој радионици са сином Валентином*. Извор: Синиша Којић, *нав. дело*, 99.

Фотографија 4 – удружење пензионера основано током 1990-их година које поседује и социјални фонд из ког се донирају пакети најугроженијим члановима. Извор: Илије Баба и Милена Јовишић, *Банатско Ново Село, људи и догађаји*, Удружење „БНС 1765“, Банатско Ново Село, Банатско Ново Село, 2016, 131.

Фотографија 5 – Чедо Кљајић у својој радионици 1995. године. Извор: Сениша Којић, *нав. дело*, 120.